

HISTORIJSKI ARHIV PAZIN (Osnivanje, razvoj i perspektiva)¹

*Dražen Vlahov
Pazin*

Osnivanje Istarskog arhiva

Presudnu ulogu za osnivanje Arhiva imala je prva konferencija Društva arhivskih radnika Hrvatske, koja se lipnja 1956. godine bavila problemom razvoja arhivske službe u Hrvatskoj. Arhivski savjet Hrvatske 1957. godine, polazeći od historijskog, ekonomskog i političkog karaktera, a „uzimajući u obzir neophodnu potrebu da se izvrši koncentracija arhivske građe u izvjesnom stepenu“, predložio je Savjetu za nauku i kulturu NR Hrvatske, što je ovaj i prihvatio, formiranje novih arhivskih ustanova, koje će s već postojećim činiti racionalnu mrežu regionalnih arhiva na području NR Hrvatske.² Preporuka je pored ostalog predviđala i formiranje arhiva u Puli.³

Za vrijeme rasprave o opravdanosti formiranja Istarskog arhiva koja je vođena u Puli, aktualizirano je pitanje koncentracije „istarske“ arhive na području Istre, pokrenuto od Prosvjetnog odjela Oblasnog narodnog odbora za Istru neposredno nakon oslobođenja.

U ožujku 1957. godine NO kotara Pula zatražio je od Državnog arhiva u Rijeci izvještaj o stanju istarskih fondova.⁴

¹ Saopćenje pročitano na savjetovanju Društva arhivskih radnika Zajednice općina Rijeka, Pazin u Opatiji 1978. godine ovdje se objavljuje u integralom tekstu dopunjeno potrebnim bilješkama. U međuvremenu su u radu ustanove nastupile značajne promjene zbog toga ovdje u interesu korisnika donosimo osnovne podatke o Arhivu.

Adresa — **Historijski arhiv Pazin**, 51400 Pazin, Ulica Vladimira Nazora broj 3, p.p. 26, telefon 22-820, 22-902 i 22-114 (Trg Olge Ban 2)

Radno vrijeme čitaonice — Čitaonica s priručnom bibliotekom otvorena je radnim danom (osim subote) od 8—13 sati.

U čitaonici Arhiva korisnicima stoji na raspolaganju mikročitač i stroj za pisanje. Po narudžbi korisnika izrađuju se mikrofilmovi, kseroks-kopije i fotografije dokumenata. Za potrebe radnih organizacija obavlja se restauracija i laminacija oštećenih dokumenata.

² Vidi **Stulli Bernard**, O planu mreže arhivskih ustanova na području NR Hrvatske, *Arhivist* 3-4, Beograd 1958.

³ Nadležnost arhiva protezala bi se na područje kotara Pula koji tada ima četrnaest općina.

⁴ Načelnik Savjeta za prosvjetu i kulturu NO kotara Pula usmeno je zatražio izvještaj od direktora Državnog arhiva u Rijeci Mirka Zjačića (Vidi: *Državni arhiv u Rijeci* br. 477/57. od 17. VI 1957).

Dobiveni izvještaj⁵ poslužio je kao osnova za izradu informacije „Pitanje Državnog arhiva Istre u Puli“⁶ koja je trebala dati odgovor na pitanje o opravdanosti formiranja arhiva u Puli.

Iako se u informaciji ističe da su „prilike u Puli /.../ sada toliko sređene da se počelo misliti na *prijenos istarskog arhiva /.../ iz Rijeke u Pulu*“⁷ ipak se zaključuje da „obzirom na postojeće stanje u muzejskim i galerijskim ustanovama i već prihvaćenom razvitku ovih ustanova, što će iziskivati mnogo financijskih sredstava, jer su nekoje ustanove na samom početku svoga rada /.../ dok je drugima /.../ u interesu njihovog normalnog rada i daljnjeg razvitka potreban prostor /.../ prijenos državnog istarskog arhiva iz Rijeke u Pulu u perspektivnom petogodišnjem planu, ne treba još uzimati u obzir“.⁸ U informaciji se dalje ukazuje na postojanje „nekih principijelnih razloga npr. zaustavljanje sadašnjeg rada sređivanja i obrade i mogućnosti korištenja arhiva u Puli“,⁹ međutim ni to kao ni materijalni problemi kulturnih institucija u Puli nije se pokazalo kao dovoljan razlog za odustajanje od formiranja istarskog arhiva.

Narodni odbor kotara Pula na svojoj sjednici 20. listopada 1958. godine donio je Rješenje o osnivanju Kotarskog arhiva kotara Pula sa sjedištem u Pazinu, pod nazivom „Istarski arhiv Pazin“.¹⁰ Istra je tako dobila prvi put u svojoj povijesti društvenu organizaciju, koja ima zadatak da se bavi zaštitom, prikupljanjem i sređivanjem arhivske građe nastale isključivo na njenom području.¹¹

⁵ U „*Izvještaju o stanju fondova istarskih arhiva u Državnom arhivu u Rijeci*“ navode se slijedeći „*istarski*“ fonodovi: Zemaljski sabor Markgrofije Istre (Dieta provinciale del Margraviato dell'Istria) (1861-1918); Arhiv Izvršnog pokrajinskog odbora Istre (Giunta provinciale esecutiva dell'Istria) (1923-1938); Prefektura Istre (Prefettura dell'Istria) (1923-1945); Arhiv povjereništva prosvjete u Puli (Provveditorato agli studi di Pola) (1936-1943); Općina Poreč (1800-1880); Općina Labin (1578-1943); Općina Vodnjan (1588-1945); Općina Rovinj (1815-1939); Općina Buzet (1925-1943); Općina Pazin (1880-1945); Općina Pula (1930-1941); Okružni sud Pula (1919-1929); Kotarski sud Volosko (1815-1931); Kotarski sud Rovinj (1815-1929); Kotarski sud Buzet (1815-1929); Kotarski sud Poreč (1817-1876); Kotarski sud Motovun (1900-1906); Kotarski sud Vodnjan (1815-1929); Kotarski sud Pula (1830-1897); Kotarski sud Buje (1818-1897); Pazinska grofovija (1768-1906); Općina Grožnjan (XVI st-1932); Notarski arhiv Istre (1682-1947); Općina Novigrad (1493-1923); Kotarska oblast Volosko (*Državni arhivu u Rijeci* br. 477/57 od 17. VI 1957).

Interesantno je skrenuti pažnju na činjenicu da se u izvještaju navode: Kotarski sud Volosko i Kotarska oblast Volosko, a nedostaju neki značajniji fondovi i zbirke. Vidi: *Opći inventar Državnog arhiva u Rijeci*, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* br. 1, Rijeka 1953, str. 360-367. Uporedi također: Jelinić i Jakov i Radaljac Ljiljana, *Pregled arhivskih fondova i zbirki u Historijskom arhivu u Pazinu*; Crnković Nikola, Hinić Mirjana, Krotina Ines, Zurač Ivan, *Pregled arhivskih fondova i zbirki u Historijskom arhivu Rijeke*, objavljenih u ovom zborniku.

⁶ Informaciju je za potrebe Savjeta za prosvjetu i kulturu NO kotara Pula pripremio 22. XI 1957. direktor Arheološkog muzeja Istre u Puli a razmatrao Savjet na svojoj sjednici od 4. I 1958. godine.

⁷ U zapisniku Savjeta za prosvjetu i kulturu NO kotara Pula između ostalog stoji da „*Rijeka urgira da se preuzme natrag arhiv Istre, koji je tamo premješten*“.

⁸ NO kotara Pula 20871/57.

⁹ Isto.

¹⁰ Rješenje o osnivanju Kotarskog arhiva kotara Pula, Službeni vjesnik NO kotara Pula br. 8/58.

¹¹ I ranije je bilo društava i ustanova koje su se bavile organiziranim prikupljanjem arhivske građe iz Istre, ali su to bila ili „poluprivatna društva“, kao npr. „*Società istriana d'archeologia e storia patria*“, osnovana osamdesetih godina prošlog stoljeća u Poreču (u doba Italije preseljena u Pulu) radi organiziranog prikupljanja arhivalija, bilo otkupom ili darovanjem, za *ustopostavu historijskog arhiva* u cilju proučavanja prošlosti Istre (vidi Statut Društva iz 1915. godine). Društvo je 1927. godine podređeno centralnom za cijelu Veneciju (Reale Deputazione di storia patria per le Venezie) i djeluje kao „*Società privata di studi archeologici e storici pel l'Istria*“. Druga su pak društva ili ustanove imale sjedište izvan Istre, kao na primjer Državni arhiv u Rijeci koji je od 1948. godine, kao ispostava zagrebačkog Državnog arhiva, obavljao arhivsku djelatnost i za područje Istre (opširnije vidi kod: Stull Bernard, *Pregled povijesnog razvitka zaštite arhivalija na područjima historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci*, u ovom svesku „*Vjesnika*“.

Prvobitna namjena za novi Arhiv odmah pristupi preuzimanju arhive, koja je u poslijeratnom periodu bila prenijeta iz Istre na Rijeku i pohranjena u Državnom arhivu u Rijeci, nije mogla biti odmah ostvarena, jer je odudarala od stava Arhivskog savjeta Hrvatske „da se sada ne vrši nikakva integracija arhivske građe, već da ona dolazi u obzir tek kasnije“,¹² kada budu stvoreni materijalni preduvjeti za preuzimanje i smještaj cjelokupne građe, kako one na terenu tako i one koja je pohranjena na Rijeci.

Stav Državnog arhiva u Rijeci, o tom pitanju, bio je još određeniji. Istarski arhiv treba da se „najprije orijentise na sakupljanje brojne vrijedne stare arhivske građe, koja se nalazi razasuta po cijeloj Istri (posebno u Pazinu, Motovunu, Buzetu)“ - kaže se u izvještaju „*Pitanje restitucije arhivske građe kotarskom arhivu u Puli*“, što ga je Državni arhiv u Rijeci adresirao Narodnom odboru kotara Rijeka, vjerojatno očekujući od njega podršku za svoje stavove.¹³

„Iza kako, novoosnovani Kotarski arhiv, prikupi spomenutu staru arhivsku građu“, - kaže se u izvještaju, „daljnja mu je važna zadaća, da prikupi novu arhivsku građu svih ustanova i poduzeća svog područja od oslobođenja do danas.

Kada se sav taj posao obavi onda tek *dolazi na red pitanje restitucije*, odnosno predaje i *onih fondova, koji se odnose na Istru, a nalaze se u /.../ Državnom arhivu u Rijeci /.../*.

Ovakvo naše mišljenje u predmetu uostalom je i u skladu sa stanovištem Arhivskog savjeta NR Hrvatske“ - zaključuje u svom izvještaju direktor Državnog arhiva u Rijeci Mirko Zjačić.¹⁴

Narodni odbor kotara Pula i pored toga, smatrao je za svoju obavezu da izvrši integraciju arhivske građe na području Istre, te u „Rješenju o Historijskom arhivu kotara Pula“ podvlači njegovu *obavezu da preuzme „građu s područja kotara Pula koja je pr i v r e m e n o smještena u Državnom arhivu u Rijeci*“.¹⁵

Tim Rješenjem prvobitni naziv „Istarski arhiv — Pazin“ promjenjen je u „Historijski arhiv — Pazin“.¹⁶

¹² Isto kao pod 2.

¹³ Državni arhiv Rijeka, br. 276/1-1958. od 19. IX 1958.

¹⁴ O tome je pisao i u izvještaju *Iz arhiva u Rijeci*: „Važan problem za ovaj Arhiv predstavlja danas pitanje arhivske građe iz Istre. Nacrtom novog Zakona o arhivima predviđeno je osnivanje kotarskih arhiva, a među njima i kotarskog arhiva u Puli. Već je pokrenuto pitanje, da taj novoprojektirani kotarski arhiv u Puli preuzme pored arhivalija koje se nalaze na području Istre, i sve one fondove, koji se odnose na Istru, a čuvaju se u dijelom su sređeni u Državnom arhivu u Rijeci. To je razlog, pored nedostatka skladišnog prostora, da se u 1957. godini nisu dalje u Rijeku dopremale arhivalije, koje se još nalaze na terenu u Istri. Postavlja se pitanje o opravdanosti eventualnog prenosa istarskih arhivskih fondova iz Državnog arhiva u Rijeci u Pulu. Za preuzimanje od strane Pule govori jedino provenijencija tih arhivalija, kao i stvaranje jednog jedinstvenog skupnog fonda arhivalija Istre, dok se s druge strane pita, da li taj kotarski arhiv u Puli pored ogromne arhivske građe, razasute još po čitavoj Istri i izvrgnute opasnosti propadanja a još više neovlaštenog otuđenja i uništenja, treba da preuzme i one arhivske fondove, doista iz Istre koji su u Državnom arhivu u Rijeci, skupljeni i dijelom sređeni, te sačinjavaju već organski sraslu cjelinu s ostalim fondovima, koji se tu čuvaju, i koji u mnogome korisno služe naučnim radnicima Jadranskog instituta JAZU u Rijeci (koji je, uostalom, pored drugih razloga osnovan u Rijeci i zbog bogate arhivske građe Rijeke, Kvarnera i Istre sačuvane u Državnom arhivu u Rijeci) i drugim brojnim naučnim radnicima Rijeke“ (*Arhivski vjesnik* br. 1, Zagreb 1958. str. 597-599)

¹⁵ Službeni vjesnik NO kotara Pula br. 13/1960.

¹⁶ Da se izbjegne postojeća šarolikost koja je do tada postojala u nazivima regionalnih arhiva u Hrvatskoj, Arhivski savjet Hrvatske predložio je da se Centralni arhiv u Zagrebu nazove Državni arhiv u Zagrebu, a svi ostali regionalni arhivi da dobiju naziv „Historijski arhiv u ...“. NO kotara Pula promijenio je naziv arhiva u „Historijski arhiv — Pazin“.

Razvoj arhiva

Stanje u razvoju kulturnih institucija u Istri, stavovi Arhivskog savjeta Hrvatske, Državnog arhiva u Rijeci i Narodnog odbora kotara Pula direktno su odredili zadatak novoformiranom arhivu „da prije svega preuzme nezaštićenu stariju i noviju građu, koja se još nalazi na terenu istarskih općina, a ugrožena je i izvrgnuta propadanju“.¹⁷ a tek potom „građu s područja kotara Pula koja je privremeno sinještena u Državnom arhivu u Rijeci“.¹⁸

Kada danas pokušavamo sumirati rezultate koje je Arhiv ostvario u pređenom razdoblju, onda lako možemo uočiti, koliko su ti stavovi bili presudni za njegov dosadašnji razvojni put i u kojoj mjeri mu određuju pravac daljnjeg razvoja.

U skladu s važećim saveznim propisima, republičkim zakonom o zaštiti arhivske građe i arhivima, te rješanjem Narodnog odbora kotara Pula, obavljao je složenu djelatnost - kulturno-prosvjetnu, upravnu, stručnu i naučnu - međutim u cjelokupnom tom radu dominirali su poslovi na sabiranju i čuvanju arhivske dokumentacije. Osnovni zadatak - sabiranje i sređivanje, premda se odvijao kontinuirano, imao je svojih uspona i zastoja, direktno uvjetovanih kadrovskim i materijalnim teškoćama koje ga prate od formiranja do danas. Ako bi se ti usponi i zastoji trebali vremenski omediti, onda bismo, barem nam tako danas izgleda, u prijašnjem razdoblju mogli uočiti tri faze, i to: prva faza od osnivanja do kraja 1965. godine, druga faza od 1966. do 1970. godine i treća faza od 1971. godine na ovamo.

Prvu fazu karakterizira brzo i uspješno prevladavanje „porođajnih muka“, koje prate takve ustanove, a kadrovske su i materijalne prirode. U tom razdoblju uređena su spremišta u zgradi „Kaštela“. Izvršeno je snimanje građe na terenu. Godine 1960. od Narodnog odbora kotara Pula preuzete su prve veće količine arhive,¹⁹ a iduće godine preuzeta je i arhiva dobivena restitucijom iz Italije.²⁰ Time su uglavnom bili popunjeni raspoloživi depoi pa se slijedećih godina preuzimaju samo manje količine raznih fondova iz Historijskog arhiva u Rijeci.²¹ Stvoren je osnovni arhivski fond.

Od Narodnog odbora općine Pazin dobivena je na upotrebu zgrada bivšeg zatvora u neposrednoj blizini „Kaštela“ (današnja matična zgrada Arhiva). Do 1965. godine obavljani su radovi na sanaciji zgrade a krajem godine izvršeno je i useljenje u nove prostorije. Time su stvoreni novi slobodni spremišni prostori, koji su s onima u zgradi „Kaštela“ pružali mogućnost za daljnje nesmetano prikupljanje građe.

Zbog nedostatka iskusne stručne radne snage, Arhiv se orijentirao na stvaranje vlastitog kadra, koji se regrutirao uglavnom iz redova muzealaca, prosvjetnih radnika i srednjoškolaca. Uz stručnu pomoć, koju u tom razdoblju pružaju novom kolektivu iskusni radnici iz Historijskog arhiva u Rijeci i Arhiva Hrvatske iz Zagreba, istodobno sa preuzimanjem arhive otpočelo je i njeno sređivanje. Pišu se prvi inventari i vodiči.

¹⁷ Isto kao pod 2.

¹⁸ Isto kao pod 15.

¹⁹ Municipio di Pola, Oblasni NO za Istru, razna likvidirana poduzeća iz perioda 1945-1955.

²⁰ Talijanske vlasti su iz Istre odnijele veće količine razne arhive koja je na osnovi mirovinskog ugovora vraćena Jugoslaviji u više navrata, ovdje je riječ o dijelu arhive koji je vraćen 1961. godine.

²¹ Godine 1962. vraćene su iz Rijeke matične knjige istarskih župa, a 1964. godine dijelovi arhive Pazinske grofovijske, sudova Rovinj i Motovun, te stare općine Pazin.

Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci postaje glasilo i Historijskog arhiva - Pazin.²²

Na kraju tog razdoblja bile su ostvarene osnovne pretpostavke za daljnji još brži i uspješniji razvoj arhivske djelatnosti na području Istre.

Arhiv je dobio svoju fizionomiju.

Drugu fazu karakterizira miran razvoj. Dovršavaju se radovi na matičnoj zgradi. Sređuju se već preuzeti fondovi i preuzimaju novi, kako oni iz Arhiva u Rijeci²³ tako i starija arhiva s terena.²⁴ Treba istaći, da su u toku 1966. godine preuzete prve veće količine arhive društveno-političkih organizacija.²⁵ U tom razdoblju započelo se i sa sistematskim mikrofilmskim snimanjem²⁶ i restauracijom vrednijih arhivalija.²⁷ Snimanje se obavlja u fotolaboratoriju Historijskog arhiva u Rijeci, a konzervatorsko-restauratorski radovi u Arhivu Hrvatske i Historijskom arhivu u Zadru.

Početak *treće faze razvoja* poklapa se s periodom kada je fondovska politika u kulturi počela jasnije da pokazuje svoje nedostatke. To je razdoblje, kada se jače osjeća određeno zatvaranje u općinske granice. U njemu, po logici malograđanskog mentaliteta, najlošije prolaze upravo one institucije koje obavljaju djelatnost, zajedničku za cijelo istarsko područje. U posebno teškom položaju našao se Arhiv, smješten u jednoj od najnerazvijenijih istarskih općina, koja, premda je ulagala dodatne napore, nije bila u stanju da anulira sve štetne posljedice takve politike. Trebalo je nakon desetogodišnjeg uspješnog rada, ponovo dokazivati opravdanost postojanja te institucije. Zbog toga to vrijeme karakterizira preuzimanje većih količina arhive, koja se nalazila uglavnom u rasutom stanju, po općinskim pisarnicama, tavanima zgrada i raznim podrumima, osuđena na propadanje i prije isteka njezina značenja za operativu.²⁸ Tada se, doduše, spašavaju veće količine arhive, koja je inače bila osuđena na stalno fizičko uništenje, to, međutim, ne samo da je usporilo rad na obradi ranije preuzetih fondova već je još jednom, uslijed pomanjkanja spremišnog prostora, odložilo konačno pružimanje istarske arhive iz Rijeke.

²² Počeo je izlaziti kao Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci 1953. godine. 1959. godine mijenja naziv u Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci da bi 1965. godine promijenio naziv u Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu a 1968. u Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu. Vidi M e r d ž a n i ć Mladenka, Pregled izdanja historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu i radova objavljenih u prvih dvadeset svezaka Vjesnika od 1953. do 1976., Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, svezak XX, Rijeka 1975-1976.

²³ Općina Grožnjan (XVI st. do 1932); Prefektura Istre - Pula (1923-1945); Školski inspektorat za Istru - Pula (1936-1943); Općina Vodnjan (1588-1945); Općina Rovinj (1815-1839); Općina Novigrad (1493-1923); Sud Buzet (1925-1943); Okružni sud Pula (1919-1929); Kaptol Pula (cca1580-cca1850). U izvještaju (Vidi bilješku 5) taj fond se ne spominje. Prilikom primopredaje dio fonda je zadržan u Historijskom arhivu u Rijeci bez znanja Historijskog arhiva Pazin. Uporedi: J e l i n č i ć - R a d a l j a c , Pregled ... cit. dj. i C r n k o v i ć Nikola (i drugi), Pregled cit. dj. u ovom zborniku. To nije bio „usamljeni slučaj“; Potprefektura Pazin, Poreč i Pula (1919-1945). Ni ovaj fond nije naveden u informaciji (Vidi bilješku 5). Prilikom sredivanja fonda utvrđeno je da se pod tim nazivom vodila slijedeća arhiva: Civilni komesarijat Pula (1919-1923); Potprefektura Poreč (ranije Civilni komesarijat) (1919-1927); Potprefektura Pazin (ranije Civilni komesarijat) (1919-1926); Generalni civilni vecekomesarijat za Istru u Poreču (1921-1922); Kvestura Pula (1921-1925); Karabinjerska četa Rovinj (1919-1943) i Karabinjerska četa Pazin (1919-1945).

²⁴ Vidi: J e l i n č i ć - R a d a l j a c , cit. dj. u ovom zborniku.

²⁵ Arhiva Saveza komunista Hrvatske, općinskih komiteta: Pula, Rovinj, Labin, Pazin, Poreč, Buzet, Umag, Novigrad i Buzet, te Rudarskog komiteta Raša.

²⁶ Prosječno je godišnje snimano od 10 do 15 tisuća negativ i pozitiv kopija razne građe.

²⁷ Urbario del contrado di Pisino iz 1571. godine restauriran je još 1964. godine, međutim, u periodu 1966-1967. započelo se s restauracijom većih količina notarskih spisa iz Motovuna. Godine 1969. obrađeno je 9 knjiga notara iz Poreča, a 1970. veće količine akata stare novigradske kancelarije, te raznih matičnih knjiga iz Zrenja, Sv. Martina, Vrsara i Bala.

²⁸ Pula, Rovinj, Labin, Poreč, Buzet, Umag i Novigrad, te razna arhiva iz Motovuna.

Skupština općine Pazin, uočavajući potrebu Arhiva za novim spremišnim i radnim prostorom, ustupila je 1972. godine Arhivu zgradu Prve hrvatske gimnazije.²⁹ Narednih godina izrađen je sanacioni program a 1974/75. završeni su radovi na sanaciji krova zgrade. U aprilu 1975. godine predsjednici izvršnih vijeća istarskih općina, nakon što su razmotrili informaciju „O problemima razvoja arhivske službe na području Istre“, podržali su stav o potrebi solidarnog finansiranja prve etape radova na osposobljavanju arhivskih spremišta. Zahvaljujući tome u toku 1976. i 1977. godine ubrzani su radovi na uređenju zgrade Arhiva. Osposobljen je veći prostor za arhivska spremišta. Radovi su nastavljeni u toku 1978. godine. Rezultat tih napora je slijedeći: arhivski prostor je više nego udvostručen, uređene su nove radne prostorije koje će u potpunosti zadovoljiti potrebe Arhiva za radnim prostorom u narednom razdoblju, uređena je prostorija za smještaj čitaonice kapaciteta cca 20 radnih mjesta, osiguran je i većim dijelom osposobljen prostor za biblioteku te izložbeni prostor, osiguran je prostor za proširenje arhivskih radionica.³⁰

Uporedo s naporima za rješavanje spremišnog i radnog prostora, kolektiv Arhiva tražio je i unutrašnje rezerve, pa je svoju organizaciju maksimalno prilagođavao potrebama zaštite arhivske građe, ne ispuštajući iz vida konačni cilj - korištenje arhive u naučno-istraživačkom radu. S tom namjerom osposobljena je godine 1971. jedna prostorija za potrebe čitaonice. Slijedećih godina osjetno je popunjena biblioteka Arhiva. Kod toga se posebno vodilo računa o obogaćivanju „Istriake“. Stvoreni su bolji uvjeti za naučni rad. Time je omogućeno znanstvenim radnicima, da uz povoljnije uvjete koriste rezultate dotadašnjeg rada na sređivanju glavnih arhivskih fondova.

Godine 1972. uređena je prostorija za smještaj fotolaboratorija. Nabavljena je potrebna oprema.³¹ Na proljeće iduće godine započela su probna snimanja, a uskoro i sistematsko mikrofilmiranje vrednije arhive u svrhu njene zaštite. Kapacitet fotolaboratorija kreće se oko 100.000 snimaka godišnje.

U istoj prostoriji, gdje je smješten fotolaboratorij, otpočela je u toku 1974. godine s radom i restauratorska radionica.³² U njoj je do kraja godine obrađeno oko 2.000 listova razne arhive. Idućih godina radila je punim kapacitetom i obrađivala oko 5.000 listova godišnje³³ U radionici se vrši samo ručna obrada, a teže oštećena

²⁹ Rješenje NO općine Pazin br. 02/316/1972. od 16. III 1972.

³⁰ Kao kriterij za učešće poslužio je broj stanovnika. Taj kriterij je primjenjivan i ranije prilikom financiranja arhivske službe. Godine 1970. Istarska zajednica općina izradila je Sporazum o zajedničkom financiranju institucija i službi u kojem je utvrđeno: „Historijskom arhivu Pazin financira se program rada i to:

a) Za arhivu koja je nastala do završetka rata i arhivu poslije oslobođenja: Oblasnog narodnog odbora i kotarskih narodnih odbora i Kotarske skupštine sve ugovorne strane prema broju stanovnika.

b) Za ostalu arhivsku građu svaka ugovorna strana za svoju arhivu prema programu rada održavanja dužnog metra arhive.“

³¹ Sredstva za opremu osigurana su od mjesnog samodoprinosu građana Pazinštine, iz Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti SR Hrvatske i budžeta Skupštine općine Novigrad.

³² Radionica je opremljena uz materijalnu pomoć Fonda za kulturu općine Pazin.

³³ Restaurirane su veće količine akata stare novigradske i labinske kancelarije, te veći broj matičnih knjiga istarskih župa. U radionici radi jedan radnik srednje stručne spreme. Godišnje obradi oko 5.000 listova razne građe. Radi usporedbe navodimo slijedeće: Na konzervaciji i restauraciji arhivske građe u SR Hrvatskoj pored te radionice rade i Laboratorij za restauraciju Arhiva Hrvatske osnovan 1954. godine. Sada ima 5 radnika (jedna VSS I četiri SSS). Kapacitet mu je oko 15.000 restauriranih listova i oko 100-150 uvezanih i prevezanih knjiga godišnje. Radionica Historijskog arhiva u Zadru osnovana je 1964. godine. U njoj sada radi jedan radnik srednje stručne spreme. Kapacitet radionice je 3.000-4.000 restauriranih listova godišnje. Radionica Historijskog arhiva u Splitu osnovana je 1964. godine, u kojoj radi jedan radnik sa srednjom stručnom spremom. Kapacitet joj je 3.000-4.000 restauriranih listova godišnje. Knjigovežnica Historijskog arhiva u Osijeku osnovana je 1971. godine. Radi jedan radnik srednje stručne spreme - knjigoveža, koji obavlja i najosnovnije restauratorske radove na knjigama. (*Prijedlog za donošenje Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima*. Izvršno vijeće Sabora SR Hrvatske, Zagreb 1975).

građa koja zahtijeva laminaciju, te uvez knjiga i dalje se, zbog nedostatka opreme, povjerava Arhivu Hrvatske.

U suradnji s Biskupskim ordinarijatom u Poreču godine 1971. izrađen je program evidentiranja crkvene arhive.³⁴ On se uglavnom s uspjehom privodi kraju.³⁵ U toku popisivanja posebno se evidentira građa, kojoj je zbog oštećenja potrebna restauracija. Vrednija arhiva i teži slučajevi oštećenja u suradnji s Arhivom Hrvatske, odmah se i preuzimaju na obradu.³⁶

U cilju populariziranja vlastite djelatnosti i upoznavanja šire javnosti s ozbiljnošću zadatka na čuvanju kulturne baštine koja mu je povjerena, te mogućnostima njenog korištenja za potrebe nauke i kulture, te neposrednog zadovoljavanja potreba građana u ostvarivanju njihovih osobnih prava, Arhiv od 1971. godine redovno organizira predavanja „O arhivskoj građi i arhivima“, za učenike srednjih škola i studente viših škola s područja Istre³⁷ Na taj način, omladinci, budući nosioci privrednog, kulturnog i naučnog rada, stječu prva saznanja o djelatnosti arhiva. Orijentacija, u prvom redu, na taj dio stanovništva,³⁸ uvjetovana je određenim kadrovskim mogućnostima Arhiva, međutim, nema sumnje da će bliska budućnost potvrditi njezinu ispravnost.

³⁴ Izradi programa prethodilo je savjetovanje o crkvenim arhivima, koje su u maju 1971. godine organizirali Biskupski ordinarijat u Poreču i Historijski arhiv Pazin uz stručnu pomoć Arhiva Hrvatske. Savjetovanju u Biskupskom sjemeništu u Pazinu prisustvovalo je oko 70 župnika i redovnika, koji su svojim kasnijim doprinosom na sređivanju i popisivanju građe, potvrdili opravdanost savjetovanja i pravilnost orijentacije organizatora, da se na njemu, pored stručno-teoretskih rasprava, daju i osnovna praktična uputstva za rad na terenu (o tome vidi: J e l i n č i ć Jakov, *Radovi na inventarizaciji crkvene građe na području historijskog arhiva Pazin i G r a h Ivan, Savjetovanje o crkvenim arhivima za kler u Pazinu*. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XVI, str. 385-388. Rijeka 1971). Značaj tog savjetovanja u toliko je veći, što je to bilo prvo savjetovanje o crkvenim arhivima na području Istarsko-rijekačke regije i prethodilo kasnijem sličnom savjetovanju na Rijeci (Vidi: B r e č e v i ć Zorica, *Prvi sastanak crkvenih arhivista u Rijeci*. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XVI, str. 392).

³⁵ Do sada je popisana građa u 110 župnih ureda. Evidentirano je 129 raznih fondova, za koje su izrađeni sumarni inventari.

³⁶ Na taj su način do sada restaurirane 123 pergamene iz kaptolskog arhiva u Motovunu, 52 isprave na pergameni i papiru vlasništvo župnog ureda Roč, 3 isprave na pergameni za župni ured Bale, jedna isprava na pergameni iz župnog ureda Pazin, jedna isprava na pergameni i jedna katastarska karta (167x83) iz 1721. za župni ured Umag, tri dokumenta za župni ured Krbune, geografska karta (155x147) iz 1782. za Biskupski arhiv u Poreču, Liber instrumentorum, Liber testamentorum, et Liber inventorum (1532-1590), knjiga redovnih građanskih procesa biskupa Antuna Vaire-a, grofa i gospodara Vrsarskog (1713-1717), te jedna isprava na pergameni također vlasništvo župnog ureda Vrsar, tri isprave na pergameni iz župnog ureda Hum, dvije isprave na pergameni iz župnog ureda Brtonigla, dva dokumenta za župni ured Gračišće, prevez prijepisa rovinjskog statuta iz župnog ureda Bače, više pergamena vlasništvo župnog ureda Rovinj, matična knjiga iz župnog ureda Momjan, kronika župe Gologorica i dr.

³⁷ Predavanja prosječno godišnje sluša od 500 do 600 učenika i studenata. Interes za njih je u stalnom porastu. Nastavnici, predavači povijesti u završnim razredima srednjih škola unose ih u svoje redovne programe slobodnih aktivnosti. Stvaranjem povoljnijih uvjeta u Arhivu suradnja će dobiti na kvaliteti i intenzitetu.

³⁸ Godine 1971. održano je u Pazinu i savjetovanje za voditelje registratura s područja Istre. Savjetovanje je imalo praktično-informativni karakter. Raspravi o temama: Registratura i pisarnica; Registratura građa, njena vrijednost i trajnost; Opći principi sređivanja; Mjere zaštite i škartiranje; Suradnja stvaraoca zakona i arhivske službe; Kriteriji za vrednovanje registraturne građe i primjena Uredbe i Uputstva o kancelarijskom poslovanju, prisustvovalo je 57 voditelja registratura (O tome vidi L e u š t e k Josip, *Savjetovanje s voditeljima registratura u Pazinu*, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XVI). Popularizaciji arhivske djelatnosti pridonijeli su i godišnji izvještaji o radu arhiva koji su redovno obrazlagani odbornicima skupština općina, suosnivačima Arhiva. Rezultat toga rada očituje se u činjenici što voditelji registratura, organi uprave i građani svakodnevno traže pomoć i informacije u vezi sa čuvanjem, sređivanjem arhivske građe i ostvarivanjem svojih osobnih prava.

U tom razdoblju udareni su i temelji suradnji sa Katedrom Čakavskog sabora Pazin na organizaciji redovnih znanstvenih skupova iz novije povijesti Istre,³⁹ a otпочela je i suradnju s JAZU na realizaciji projekta „Povijesni spomenici Istre“.⁴⁰

Prikaz o djelovanju ustanove u tom razdoblju bio bi nepotpun i osiromašen za jednu važnu komponentu, kada se ne bi spomenuli naponi koji se čine u zajednici s Historijskim arhivom u Rijeci, da njihovo zajedničko glasilo „Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu“ bude jedan od rijetkih godišnjaka, koji uspijevaju zadržati redovitost izlazenja.⁴¹

Da bi se dobio cjelovitiji uvid u rezultate dosadašnjeg rada ove ustanove, zbog organičenog prostora za ovaj prikaz, zadovoljiti ćemo se s napomenom da je do sada prikupljena arhiva smještena na oko 3.900 dužnih metara polica. Skoro sva arhiva je osnovno sređena, a za mnoge fondove pišu se analitički inventari i vodiči, koji će, kada budu završeni činiti jedinstveni vodič kroz arhivsku građu.

Osnovne smjernice za daljnji razvoj

Nema sumnje da je dosadašnji razvoj arhivske djelatnosti na području Istre postigao zapažene rezultate, utvrdio osnovne pravce razvoja i stvorio potrebne preduvjete, za brži i svestraniji razvoj arhivske službe, međutim, isto tako je očito da danas u tom radu zapažamo niz propusta, uvjetovanih dijelom objektivnim, a dijelom i subjektivnim faktorima, koje u narednom periodu treba što prije otkloniti u cilju svestranijeg, potpunijeg i bržeg razvoja službe.

Tu u prvom redu treba upozoriti na potrebu koncentracije cjelokupne arhivske građe, koja po svojoj provenijenciji treba da se čuva u Historijskom arhivu u Pazinu, a sticajem okolnosti nalazi se pohranjena u raznim arhivskim i srodnim institucijama. Time će se izbjeći sadašnja pocjepkanost fondova i omogućiti naučnim i drugim radnicima da na jednom mjestu dobiju uvid u potpunu informaciju o sačuvanoj građi i mogućnostima njenog korištenja. Stvorit će se preduvjete za izradu potpunijih i preciznijih prioritetnih lista na zaštiti najvrednije građe, a time i mogućnost za najracionalnije korištenje i onako skromnih društvenih sredstava, izdvajanih za tu svrhu, što do sada nije bio najredovitiji slučaj.

U vezi s tim treba ubrzati radove na uređenju nove zgrade Arhiva i osigurati potrebna sredstva za nabavu neophodne opreme za popunu spremišta, arhivskih radionica, biblioteke i čitaonice.

³⁹ Katedra Čakavskog sabora Pazin osnovana je 1970. godine sa zadatkom da potiče izučavanje novije povijesti Istre. Na tom poslu okuplja najeminentnije znanstvene institucije koje se bave izučavanjem novije povijesti. Posredstvom Historijskog arhiva Pazin 1973. godine u organizaciji skupa sudjelovalo je i Društvo arhivskih radnika Hrvatske s temom: „Arhivska građa o Istri od 1918. do 1943. godine“. Saopćenja su objavljena u Vjesniku historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu br. XIX, Rijeka 1974. i Pazinskom memorijalu br. 5, Pazin 1976. Dio referata objavljen je i u časopisu Dometi 9-10/73, Rijeka 1973. Od godine 1974. Historijski arhiv Pazin pojavljuje se kao stalni suorganizator znanstvenih skupova.

⁴⁰ Predlagači i nosioci projekta „Povijesni spomenici Istre“ (Monumenta Istriae historica) — Historijski zavod JAZU iz Zagreba i Zavod za povijesne i društvene znanosti JAZU iz Rijeke, imaju za cilj prikupljanje i obradu izvora (isprava, notarskih knjiga, statuta, urbara, katastika, kronika, putopisa ...) za povijest Istre i njihovu pripremu za tisak, s namjerom da se dobije što potpunija i svestranija povijesna dokumentacija, neophodna za modernu, naučnu i kritičku sintezu povijesti Istre. Historijski arhiv Pazin, jedan od vanjskih suradnika na realizaciji projekta, obavlja poslove na inventarizaciji arhivske građe u crkvenim arhivima na području Istre. U tom cilju dovršena je izrada Elaborata o građi nastaloj do 1500. godine, te detaljni popisi isprava u kaptolskim arhivima Rovinj i Poreč s donošenjem osnovnih podataka o svakoj.

⁴¹ Pored redovnih brojeva Vjesnika (vidi bilješku br. 22) objavljeno je i pet svezaka posebnih izdanja.

Treba istaći da je dosadašnja kadrovska struktura, s obzirom na zadatke koji su stajali pred arhivskom službom, i poslove koje je Arhiv u prethodnom razdoblju trebao ostvariti, bila racionalno postavljena i maksimalno iskorištena. Međutim, isto tako, treba reći da bi se, s obzirom na stupanj razvijenosti službe, zadržavanje na postojećoj kadrovskoj strukturi, nužno odrazilo na stagniranje, a zatim i zaostajanje u razvoju službe. Arhiv je 1975. i 1976. godine, posredstvom Zajednice za kreditiranje studenata općine Pazin, osigurao školovanje odgovarajućeg stručnog kadra. Otvaranjem studija arhivistike u sklopu studija povijesti na filozofskim fakultetima, pruža se mogućnost da se i na tom planu, uz pravodobno osiguravanje materijalnih sredstava, postignu zadovoljavajući rezultati u racionalizaciji radova na obradi arhivske građe, razvoju informativne službe i unapređivanju postojeće izdavačke djelatnosti.

Započetu suradnju sa srodnim kulturnim i naučnim institucijama nužno je nastaviti i dalje unapređivati, vodeći računa u prvom redu o interesima nauke, kao glavnog korisnika arhivske građe. U tom smislu treba poticati suradnju na usklađivanju programa sređivanja i obrade arhivskih fondova, s perspektivnim naučno-istraživačkim programima tih institucija. To predstavlja, ne samo obostrani interes, već i društveni zadatak na unapređivanju i racionalizaciji društvene podjele rada.

Suradnji s Historijskim arhivom u Rijeci treba posvetiti posebnu pažnju. Istovjetnost djelatnosti, srodnost postojećih problema i zajednički pravci razvoja, pružaju dovoljno široki okvir za još tješnju i uspješniju zajedničku suradnju na uočavanju i identificiranju osnovnih problema u razvoju arhivske djelatnosti u SR Hrvatskoj i poduzimanju inicijativa da se u zajednici s otalim arhivskim ustanovama u Republici pronađu najoptimalnija rješenja za njihovo prevladavanje.

Na sličnim osnovama nužno je uspostaviti još bolju suradnju i s Pokrajinskim arhivom u Kopru.

U svojoj osnovi, premda pokazuje određenu specifičnost i samostalnost, arhivska djelatnost u Istri, a time i razvoj Historijskog arhiva Pazin ipak će biti u prvom redu uvjetovani općim razvojem arhivske djelatnosti u SR Hrvatskoj i ostvarivanjem društvenih uvjeta za što dosljedniju i potpuniju primjenu zakonskih normi o razvoju arhivske službe i arhiva.